

KARŞILIKSIZ ÇEK DÜZENLENMESİNDE BANKALARIN SORUMLULUKLARI

Hüseyin KANDEMİR*

I. GİRİŞ

Karşılıksız çek; üzerinde yazılı keşide tarihinden önce veya ibraz süresi içinde muhatap bankaya ibraz edildiğinde yeterli karşılığı bulunmaması nedeniyle kısmen veya tamamen ödenmeyen çekler olarak tanımlanmaktadır.(1)

Muhatap banka deyimi, çekle işleyen hesabın açıldığı bankayı ifade etmektedir.

Karşılıksız çek düzenlenmesi, 3167 sayılı kanunun 16. maddesinde özel bir suç olarak kabul edilip, uygulanacak cezalar belirtilmiştir.

Öte yandan kısmen veya tamamen karşılığı olmayan çeklerin ibrazı halinde muhatap banka tarafından yerine getirilecek bir takım yükümlülüklerde, kanun koyucu tarafından belirlenmiştir. Bunlar; hesap sahibinin uyarılması, düzeltme hakkının kullandırılması, bildirim ve duyuru, bankanın mesul olduğu kısmın alacaklıya ödenmesi gibi sorumluluklardır. (2)

Burada en önemli husus Çek Kanununun 7. maddesinde yer alan, muhatap bankanın karşılıksız çek keşidesinde durumu keşideciye bildirmesidir. keşidecinin durumdan haberdar olması, düzeltme hakkını kullanması ve diğer cezai yaptırımlara muhatap olmaması, buna bağlıdır. Yasada söz konusu bildirimi yapmayan bankanın cezalandırılacağı belirtilerek, çek kanununun 7. maddesinin emredici niteliği ortaya konmuştur. (3)

II. KARŞILIKSIZ ÇEK KEŞİDESİNİN MUHATAP BANKA YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

1- Keşideciye ihtarda Bulunma Sorumluluğu;

Hesap sahibince keşide edilen çekin, bankaya ibraz edildiği anda yeterli karşılığı bulunmadığı için, çeki kısmen veya tamamen ödeyemeyen bankanın, hesap sahibince bildirilen adrese ibraz tarihini izleyen on işgünü içinde bir iadeli taahhütlü ihtar mektubu göndererek düzeltme hakkını kullanması istenir.

Sözkonusu ihtar; "Hesap sahibinin veya vekil ve temsilcilerinin elinde bu-

(*) Vergi Denetmeni

(1) 3167 sayılı çek kanun md. 16.

(2) 3167 sayılı çek kanunu md. 7, 8, 9, 10-13.

(3) DONAY, Süheyli, Son Değişikliklerle Çek, s. 40.

lunan bütün çek karnelerini aldığı bankalara geri vermesini, yedi işgünü içinde çek tutarını veya karşılıksız bulunan kısmını %10 tazminatı ve gecikme faizi ile birlikte hamil adına muhatap bankaya yatırmak suretiyle düzeltme hakkını kullanabilmesini aksi taktirde çekin ibrazı tarihinden itibaren bir yıl süre ile çek keşide edemeyeceği ve aksi davranışlarının cezai müeyyideleri gerektireceği "hususlarını" ihtiva etmelidir. (4)

Karşılıksız çek keşidesi suçu, çekin bankaya ibraz edilmesi anında karşılıksız çıkması halinde meydana gelir. Hesap sahibinin veya vekilinin düzeltme hakkını kullanması için gerçekleştirilen ihtar sadece takip koşuludur (5).

Muhatap bankaca ihtar yapılmamış olması, karşılıksız çek keşidesi suçunun oluşmasını engellemeyecektir. Diğer taraftan çek kanunun 7. maddesinde düzenlenen ihtar yükümlülüğü emredici bir norm olup, çek anlaşmasına hüküm konulmak suretiyle muhatap bankanın ihtar yükümlülüğü bulunmadığı kararlaştırılamaz. Böyle bir düzenleme geçerli değildir. bu durum aynı zamanda Borçlar Kanunu'nun 19. maddesine de aykırıdır. (6)

İhtar, keşidecinin bankaca bilinen adresine iadeli taahhütlü olarak ya-

pılır. Yargıtay, tebligatın kabule ehil ve yetkili kimselerce alınmasını da istemektedir ve ayrıca tebligatı alan kişinin alındı belgesinde kim olduğu ve tebligatı almaya yetkili olup olmadığının ilişkin bir açıklama bulunmaması halinde tebligatı geçersiz saymaktadır. (7)

Öte yandan Çek Kanunu madde 15 ile, ihtar yapmayan bankaların cezalandırılacağı belirtilerek, 7. maddenin emredici niteliği kanunda ortaya konulmuştur. (8)

2- Cumhuriyet Başsavcılığına ihbar Sorumluluğu;

3167 sayılı Çek Kanunu'nun 13. maddesine göre, muhatap bankanın yaptığı ihtara rağmen yedi işgünü içinde haklı bir sebebe dayanmaksızın çek karnelerini geri vermeyen hesap sahipleri, bankanın yapacağı ihbar üzerine ağır para cezası ile cezalandırılır.

Muhatap bankanın, koşullar gerçekleştiğinde savcılığa ihbarda bulunması zorunludur. Belirtilen koşullar şunlardır; çekin ibraz tarihinden itibaren on işgünü içinde hesap sahibine iadeli taahhütlü bir ihtar mektubu gönderir. Tebligatın gerçekleştiğine dair alındı belgesinde yazılı tebligat tarihinden itibaren yedi işgünü içerisinde hesap sahibinin

(4) 3167 sayılı Çek Kanunu md. 7-8.

(5) GÖNEN, Eriş, Açıklamalı-İçtihatlı Uygulamalı Çek Hukuku, s. 394.

(6) POROY, TEKİNALP, Kıymetli Evrak Hukuku, s. 277.

(7) Yargıtay 10. CD.İ 10.02.1992, E. 10-52/K.77.

(8) ?????

elindeki çek karneleri iade edilmemişse veya geçerli bir iade nedeni gösterilmemişse bu kişi hakkında muhatap banka tarafından Cumhuriyet Başsavcılığı'na ihbarda bulunmak gereklidir.

Hesap sahibi tarafından öne sürülen çek karnesini geri vermeme nedenlerinin haklı olup olmadığının takdiri, muhatap bankaya bırakılmıştır. Diğer taraftan muhatap bankanın takdir yetkisini yerinde kullanıp kullanmadığı, ceza yargılanması sırasında incelenecektir. Ceza mahkemesince hesap sahibinin ileri sürdüğü iade etmeme nedenleri geçerli sebep kapsamında kabul edilmediği takdirde, muhatap banka hakkında ağır para cezasına hükmolunması gündeme gelecektir.

Bundan dolayı muhatap bankaya tanınan takdir yetkisi dikkatli ve objektif şekilde kullanılmalıdır. Aksi takdirde keşideci tarafından ileri sürülen her gerekçeyi yeterli sayması muhatap bankayı sorumluluk altına sokacağı gibi, haklı sebepleri dikkate almadan savcılığa ihbarda bulunmasında hesap sahibine karşı sorumluluk altına girmesine neden olacaktır.

Çek karnesinin kaybedilmesi veya çalınması haklı bir sebep olarak kabul görebilir mi?

Bu durumun hesap sahibince ileri sürülmesi haklı bir sebep olarak kabul edilebilir. (9)

(9) ?????

(10) Çek kanunu md. 9

Hesap sahibinin olağanüstü bir durum veya mücbir sebep ileri sürerek çek karnelerini iadedden kaçınması da olağanüstü durumun devamı süresinde geçerli sayılabilir. Ancak olağanüstü durumun ortadan kalkması halinde iade yükümlülüğü doğar. Çek karnesini geri vermeden keşidecinin Cumhuriyet Savcılığı'na ihbar edilmesi zorunluluğu doğar.

3- T.C. Merkez Bankası'na Bildirme Zorunluluğu

Muhatap banka yeterli karşılığı olmayan çekin ödenmediğini, hesap sahibi hakkında bilgilerle birlikte T.C. Merkez Bankası'na bildirmek zorundadır. (10)

Bildirim, hesap sahibinin düzeltme hakkı varsa, düzeltme süresinin sona erdiği tarihten itibaren on gün içinde muhatap banka tarafından Merkez Bankası'na yapılır.

Bildirim yapılması yükümlülüğü, çekle işleyen hesabın bulunduğu banka şubesinde gerçekleştirilir.

Düzeltilme hakkını kullanan keşideci hakkında bile Merkez Bankası'na bilgi verilmesi gerekmektedir. bilgi verilmesi zorunluluğu karşılıksız çekin ibrazını izleyen bir yıl içinde düzeltme hakkının yalnızca iki kez kullanılmasının takibini amaçlamaktadır.

Diğer taraftan düzeltme hakkını kullanmış olan keşidecilerin de Mer-

kez Bankası'na bildirilmesi gerekmesine rağmen, çekle işleyen hesap açma ve çek karnesi verme yasağı, bunlar yönünden geçerli değildir. Düzeltme hakkını kullanan hesap sahibinin çek keşide etme hakkını yeniden kazanacağını belirten 3167/8 maddesi hükmü uyarınca, muhatap banka çek karnesi verme yükümlülüğünden kaçınmaz. Düzeltme hakkını kullanan keşideci, muhatap banka tarafından kendisine verilen çekler tükendiğinde yeni çekler talep etme hakkına sahip olduğu gibi, başka bir bankada da çekle işleyen hesap açtırabileceklerdir. (11)

4- Yasal Garanti Tutarını Ödeme Sorumluluğu

Muhatap banka, süresi içinde ibraz edildiğinde yeterli karşılığı bulunmayan çekin yasal garanti miktarını, çeki ibraz edene ödemekle yükümlüdür.

Çek Kanununun 10. maddesi hükmüne göre; "Karşılığı bulunmasa veya yetersiz kalsa bile muhatap banka, müddetinde ibraz edilen yirmibin liraya kadar olan çekler ile bu miktar üzerindeki her çekin yirmibin lirasını keşidecinin dışındaki hamile ödemekle yükümlüdür. "Bu husus hesap sahibi ile muhatap banka arasında, çek karnesinin teslimi sırasında yapılmış olan dönülmeyecek bir kredi sözleşmesi hükmündedir.

Bankaların yükümlülük tutarı, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan toptan eşya fiyatları yıllık endeksindeki artışlar göz önünde alınarak Merkez Bankasınca arttırılabilir. (12)

Öte yandan muhatap bankanın 10. maddeye göre ödeme yükümlülüğü, keşidecinin hesabında, yasal ödeme yükümlülüğü meblağının altındaki veya hiç karşılık bulunmayan haller içindir. Bu durumda muhatap bankaya keşidecinin hesabındaki miktarı kendi kaynaklarından eklemeye yaparak, ya da hiç karşılık yoksa tamamını bizzat karşılayarak ödemeyi gerçekleştirecektir.

Bu durumda muhtap banka ödemeyi ne zaman yapacaktır?

Çek Kanunu madde 10'a göre; yasal garanti tutarı, keşideciye çek karnesi verilmesi aşamasında kanun hükmü gereği aktedilen ve geri dönülmeyecek bir kredi sözleşmesi şeklinde olduğundan, muhatap banka çekin ibrazı halinde, derhal çekin hamiline ödeme yapmakla yükümlüdür. Diğer taraftan muhatap banka ile keşideci arasında bir kredi sözleşmesi kurulduğu belirtildiğine göre, ödemeyi gerçekleştiren bankanın keşideciyi karşılıksız çeklere ilişkin hükümler çerçevesinde değil, kredi sözleşmesine dayanarak Borç-

(11) TEOMAN, ÖMER; Çek Yasası ve Getirdiği Yenilikler, s. 19.

(12) T.C. Merkez Bankası kendisine verilen yetkiye dayanarak garanti tutarını en son 15.000.000.- TL'ya yükseltmiştir.

lar Kanunu 96 ve diğer hükümlere göre takip etmesi gereklidir.

Burada Çek Kanununun 16. maddesine göre karşılıksız çekten söz edebilmek için, ortada hamile ödenmiş bir çek bulunmalıdır. Yasal garanti meblağının altında veya buna eşit miktarda bedeli içerip de muhatap bankaca ödenen çek, hiçbir zaman karşılıksız çek değildir. (13)

Bu nedenle keşideci hakkında anılan kanunun 7. ve 8. maddelerinin uygulanması düşünülemez. Muhatap bankaya ibraz edilen çeklerin yasal ödeme tutarının altında kalması halinde, banka hamile yasal miktarı ödeyerek sorumluluktan kurtulur.

III. MUHATAP BANKANIN KARŞILIKSIZ ÇEK KEŞİDESİNDE YÜKÜMLÜLÜĞÜ

A- Hesap Sahibine Karşı Yü- kümlülüğü;

Keşidecinin düzenlemiş olduğu çekin karşılığı bulunduğu halde muhatap bankanın bu çek üzerine yanlışlıkla dahi olsa "karşılıksızdır" kaydını düşerek, hamilin keşideci hakkında karşılıksız çek keşidesi suçundan dolayı takip yapmasına neden olması, keşideciye karşı sorumluluğu gerektiren hallerin başlıcası sayılabilir.

Düzenlenen çekin gerçekte kar-

şılığı bulunmasına rağmen, keşidecinin ödeme yasağı koydurması durumunda muhatap bankanın bu öncelikli durumu dikkate almadan çek üzerine "karşılıksızdır" kaydını düşmesi de, bizi aynı sonuca götürür. Muhatap bankanın söz konusu eylemlerinde; gerek çek anlaşmasından, gerekse Ticaret Kanunu madde 20 ve Çek Kanunu madde 2'de belirtilen özen gösterme yükümlülüğüne aykırı davranıldığından, keşideci, uğradığı maddi ve manevi zararların tazminini, Borçlar Kanunu 96 vd. maddeleri uyarınca bankadan talep edebilir. (14)

Muhatap banka karşılıksız çek keşidesi üzerinde yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükleri ifa ederken gereken dikkat ve özeni göstermesinden dolayı, zarar gören keşideciye karşı sorumlu olacaktır.

Çek Kanunu 13. maddé uyarınca savcılığa ihbarın koşulları oluşmadığı halde, keşideci veya hesap sahibi hakkında savcılığa ihbarda bulunan muhatap bankanın, bu kişi tarafından manevi zararların tanzimi konusunda dava edilmesi olanaklıdır. (15)

Keşidecinin düzeltme hakkını kullanmış olması veya çek karnelerinin iade edilmemesi konusunda haklı bir gerekçe göstermiş olmasına rağmen, ya da iade için Çek kanunu 13. mad-

(13) ??????

(14) ERIŞ, a.g.e. s. 123.

(15) REİSOĞLU, a.g.e. s. 122.

dede yer alan sürenin dolmadan muhatap bankanın savcılığa ihbarda bulunması, kusurlu davranışları oluşturacaktır.

B- Çek Hamillerine Karşı Yükümlülükleri

Karşılıksız çek keşidesinde muhatap bankanın çek hamillerine karşı yükümlülüğü, yasal garanti tutarının çekin ibrazı halinde hamile derhal ödemektir. Ödemeyi yapmayan banka, ödemeyi yapmaya zorlanabilir.

Diğer taraftan muhatap bankanın karşılıksız çek hamillerine karşı daha önemli yükümlülükler, çek yasası 7, 9 ve 13. maddelerde ifade edilen görevleri yapmayarak, keşideciyi adeta karşılıksız çek vermeye teşvik etmek gibi bir tutum sergilemesi halinde hamillerin uğradıkları zararların tamamını ödemesidir. Bu durum çek yasası 2 ve 20. maddelerden kaynaklanan basiretli davranma yükümlülüğünden hareketle, bir haksız fiil sorumluluğu olarak ele alınmaktadır. (16)

IV.SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmada, muhatap bankanın karşılıksız çek keşidesinde sorumlulukları üzerinde durulmuştur.

Muhatap bankanın sorumlulukları, dört başlık halinde incelenmiştir. Bunlar; keşideciye ihbarda bulunma, Cumhuriyet Başsavcılığı'na ihbar etme, T.C. Merkez Bankası'na bildirimde bulunma ve yasal garanti tutarını hamillere ödeme sorumlulukları olarak ayrıntılı olarak irdelemiştir.

Bilindiği gibi ülkemizde; bir ödeme aracı olan çekler, kambiyo senedi gibi kullanılmaktadır. Böyle olunca yaygın bir çek kullanımı, ticari hayatta söz konusu olmaktadır. Bunun sonucunda karşılıksız çek konumuna düşen çek miktarı da oldukça fazladır.

3167 sayılı Çek Kanunu yeniden gözden geçirilerek, karşılıksız çek kullanımına karşı daha etkili önlemler alınmalı, herşeyden önce çek; bir kredi aracı değil de ödeme aracı statüsüne yeniden kavuşturulmalıdır.

(16) Yargıtay 19. H.D. 19.03.1993 tarih ve E. 6584 sayılı kara